

a l'Alt Empordà. Dos assentaments a l'aire lliure: la Serra del Mas Bonet (Vilafant) i els Banys de la Mercè (Capmany)

RAFEL ROSILLO,¹ ANTONI PALOMO,² JOSEP TARRÚS,³ ÀNGEL BOSCH,³ ROBERT GARCÍA,¹ FERRAN ANTOLIN,⁴ GERARD CAMPENY,⁵ IGNACIO CLEMENTE,⁶ XAVIER CLOP,⁴ ELENA GARCÍA,⁷ JUAN F. GIBAJA,⁸ MÓNICA OLIVA,⁹ RAQUEL PIQUÉ,⁴ MARIA SAÑA,⁴ XAVIER TERRADAS⁶

Els treballs arqueològics preventius desenvolupats durant els darrers anys a l'Alt Empordà han permès documentar dos nous assentaments prehistòrics a l'aire lliure: la Serra del Mas Bonet i els Banys de la Mercè. Tots dos presenten una diacronia similar que va des d'inicis del v mil·lenni cal aC fins a la segona meitat del II. Són dues ocupacions allunyades per 15 quilòmetres i que se situen sobre vies de comunicació d'origen ancestral i emprades fins a l'actualitat com a vies de transhumància.

LA SERRA DEL MAS BONET

Introducció

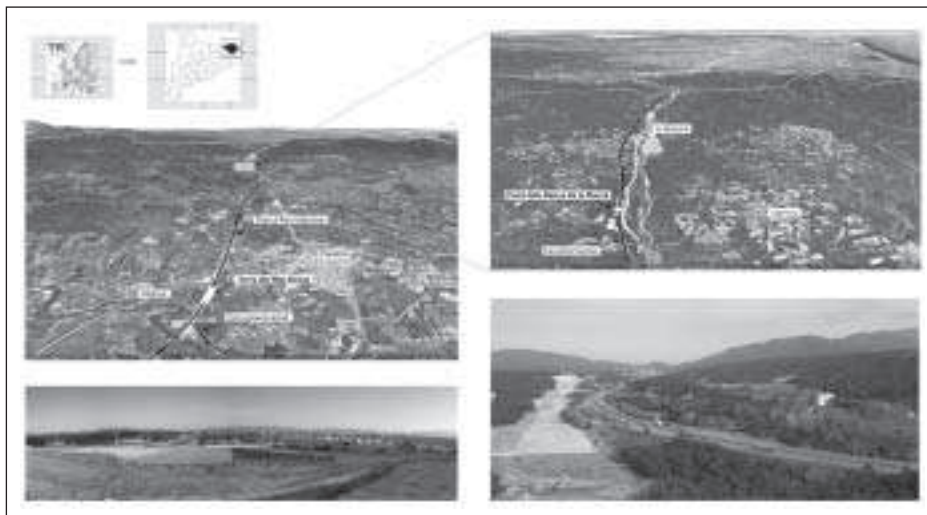
El jaciment de la Serra del Mas Bonet es troba en el terme municipal de Vilafant (Alt Empordà) al sud de Figueres. Les restes arqueològiques s'han localitzat als vessants nord i oest d'un petit turó que dona nom al jaciment. Les seves coordenades UTM

-
1. Arqueolític Terra-Sub
  2. Universitat Autònoma de Barcelona /CSIC-IMF/ Arqueolític Terra-Sub
  3. Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles
  4. CSIC-IMF/Departament de Prehistòria, Universitat Autònoma de Barcelona
  5. Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social IPHES
  6. Departamento de Arqueología del CSIC-IMF
  7. UB/Arqueolític
  8. Departamento de Arqueología del CSIC-IMF. Investigador contratado del Programa Ramón y Cajal.
  9. Membre de l'ACBA- Associació Catalana de Bioarqueologia

centrals són 495770,44 E i 4677497,84 N. L'altitud d'aquesta elevació gira a l'entorn dels 75 metres sobre el nivell del mar, fet que proporciona a l'emplaçament una visió privilegiada de la fèrtil plana empordanesa. Uns 500 m a l'oest, el riu Manol, l'afluent més important de la Muga, rega la serra del Mas Bonet. La geologia local està formada per la formació pliocena NPG composta per l'alternança de graves, sorres arcòsiques, argiles i llims (Fig. 1).

L'octubre de l'any 2008 l'empresa COMSA, promotora del projecte constructiu que desenvolupa la primera fase de la nova via de tren convencional de la variant de Figueres, encarregà a l'empresa Arqueolític Terra-Sub, SL, els treballs de control arqueològic del tram afectat. Durant els treballs de prospecció es localitzen les primeres restes de material ceràmic prehistòric i els primers indicis d'estructures arqueològiques. Un cop finalitzats els treballs de decapatge acurat de la superfície, es constata l'existència de desenes d'estructures negatives practicades al subsòl geològic en una extensió de 2,5 ha. A partir d'aquest moment es delimiten i s'excaven un total de 112 estructures prehistòriques, totes negatives, disposades dins d'una estratigrafia horitzontal, però on ben aviat es detecta una important diversificació tipològica i cronològica (Rosillo, García, 2009). En efecte, la seqüència temporal de l'ocupació prehistòrica comença al neolític antic epicardial (inici v mil·lenni cal. aC), continua durant el neolític mitjà ple de l'empordanès (primera meitat del iv mil·lenni cal. aC) i desemboca en un neolític final, tipus Veraza (finals del iv, inicis del iii mil·lenni cal. aC), que és l'etapa més ben representada. Finalment, diverses estructures ens situen el marge cronològic final en un bronze inicial a inicis del ii mil·lenni cal. aC.

Malgrat que es tracta d'estructures arranades, el poc grau d'antropització de la zona —aquest espai tradicionalment ha estat emprat com a conreu de secà d'oliveres i cereals— ens permet parlar en general d'una bona conservació de les restes de les ocupacions prehistòriques.

Figura 1. Situació de la Serra del Mas Bonet (Vilafant) i del Camí dels Banys de la Mercè (Capmany)

La disposició espacial de les estructures sobre el terreny és aparentment aleatòria i no ens permet distingir-hi de forma clara una distribució organitzada, ni per tipus ni per cronologia. Només es pot insinuar que les fases més antigues (epicardial i neolític mitjà ple) es concentren a la part nord i centre de la traça, mentre que les del Verazià apareixen una mica pertot arreu. Les estructures del bronze inicial se situen tant a l'extrem nord-est, on trobem una agrupació de forats de pal d'aquesta cronologia, com al nord-oest on trobem juntament amb una agrupació de forats de pal un conjunt de fosses de tipologies diferents (Fig. 2).

A continuació presentem una descripció general per períodes fent incís tant en la tipologia de les estructures com en els materials més representatius.

El neolític antic de tipus epicardial final (4900-4600 cal. aC)

Aquesta és l'ocupació més antiga de la Serra del Mas Bonet. Les 4 estructures d'aquesta primera fase, que s'han pogut determinar amb seguretat a partir del seu contingut ceràmic i també per datació radiocarbònica, són fosses sitja de mides mitjanes i petites (E-186 i E117), una possible fossa tipus sitja, però que finalment hem definit com a indeterminada (E22) i una darrera fossa indeterminada (E78). No tenim constància, a través dels materials arqueològics que a vegades contenen, que hi hagi forats de pal d'aquest primer període, però, naturalment, això no vol dir que no hi hagués alguna cabana epicardial.

Posseïm una datació radiocarbònica (AMS) procedent d'un fragment ossi de l'E-22, que ens situa perfectament aquest primer moment epicardial final de la Serra del Mas Bonet dins de la primera meitat del v mil·lenni cal. aC.

La ceràmica recuperada està caracteritzada per vasos globulars amb coll mitjans o cilíndrics grans i de fons convex sempre, proveïts de nanses de pont, de cinta o d'aplicacions còniques. Les decoracions, no excessives i amb majoria de vasos llisos, malgrat que no s'hagin detectat nanses tubulars del grup de Montboló, es presenten en forma d'impressions d'ungla sobre la vora, solcs incisos amb motius amb forma d'escala, cordons llisos o impresos, a vegades ortogonals, amb ditades o unglades i també superfícies raspallades o pentinades (Fig. 3, núm. 1-3).

Cal esmentar que s'han localitzat 4 efectius ornamentals en dues estructures. Corresponen a dos fragments de braçalet de petxina, característics del moment cultural en altres zones costeres del nord-est peninsular, però molt escassos en territoris de comarques de Girona, fets amb valves de *Glycymeris glycymeris*. També es documenten 2 penjolls fets amb ullals de senglar (*Sus scrofa*).

Els conjunts de restes de fauna corresponents a aquest interval temporal provenen de les estructures E22, E117 i E186. Mentre que a les 2 primeres les restes de bovins i d'ovicaprins, per aquest ordre, dominen les associacions faunístiques, a l'estructura 186 el gos i el porc domèstic tenen el protagonisme. Aquests dipòsits es poden relacionar amb una pràctica ritual, ja que a diferència de la resta, no tenen signes d'haver estat processats per al consum. A totes les estructures les espècies majoritàriament representades són domèstiques, amb percentatges sempre superiors al 90%. Entre les salvatges s'ha identificat la presència puntual de restes de cérvol (estructures E22 i E117) i conill (estructura E186).

El conjunt d'indústria lítica està representat per una petita mostra de 20 elements lítics tallats, dels quals 11 efectius són de sílex (55%) i 9 en quars. Les ascles i els fragments representen el 95% de la mostra. Hem determinat un petit nucli d'ascles de quars. La major part de la mostra (65%) prové de l'estructura E22, la més ben conservada del jaciment.

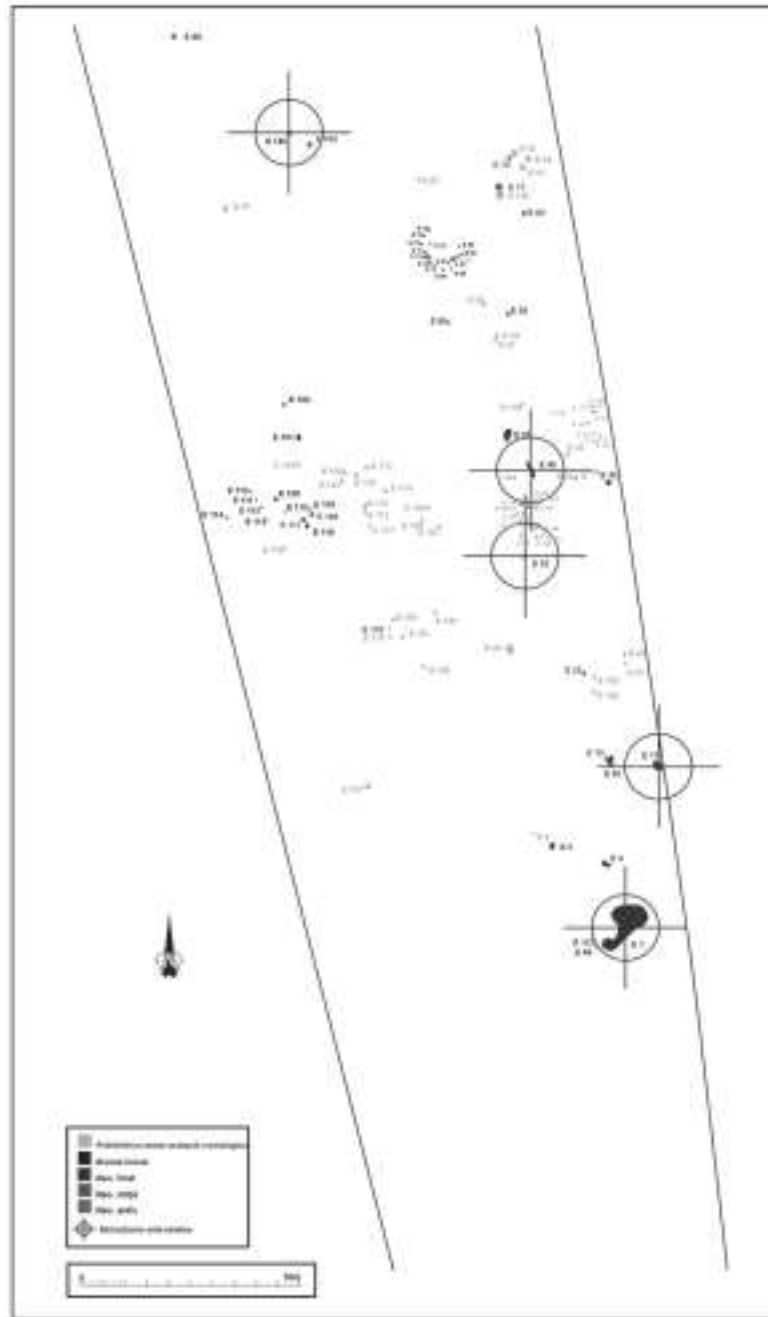

Figura 2. Distribució de les estructures de la Serra del Mas Bonet

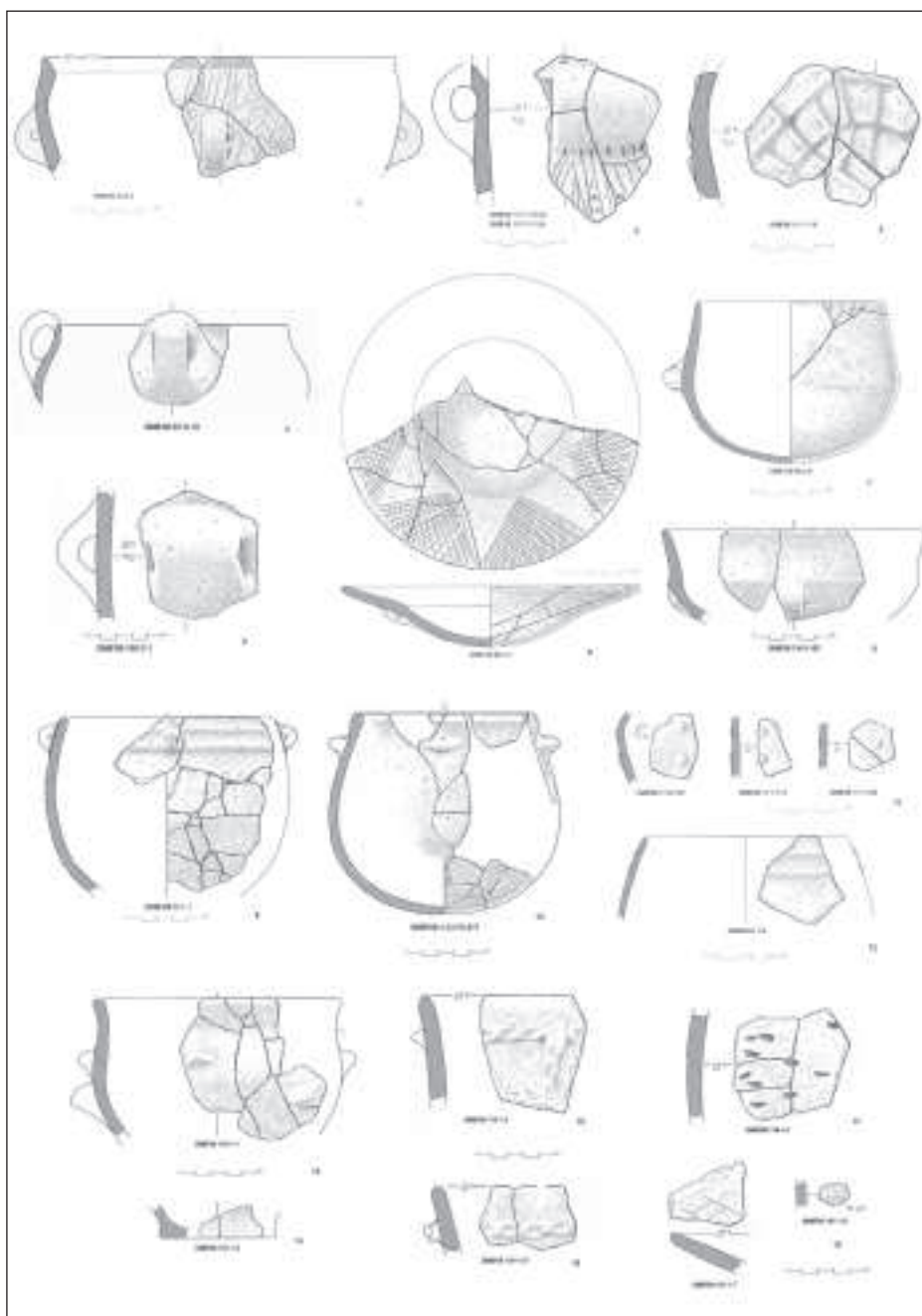

Figura 3. Material ceràmic de la Serra del Mas Bonet

El neolític mitjà ple de tipus Chassey (empordanès) (4100-3400 cal. aC)

El segon moment del jaciment correspon al grup empordanès, un neolític mitjà ple, derivat del Chassey del sud de França. Les 8 estructures d'aquest moment es divideixen en 6 fosses sitja (E-19, 60, 67, 77, 134 i 190) i dos forats de pal (E-70 i 179), el segon dels quals s'ha pogut datar per carboni 14. La presència de dos forats de pal ens permet argumentar la probable existència de cabanes en aquesta etapa.

Les datacions radiocarbòniques (AMS) procedents de dos fragments ossis de les sitges E-134 i E-60, i d'un carbó del forat de pal E-179 ens situen aquesta ocupació de tipus Chassey o empordanès del neolític mitjà ple de la Serra del Mas Bonet dins d'una franja que va de finals del v a inicis del iv mil·lenni cal. aC.

Els seus vasos ceràmics, gairebé sempre llisos, són ara olles globulars amb coll i carena alta, bols i tasses de carena baixa, sovint nanses de cinta, un vas petit cilíndric de base aplanada i sobretot escudelles en calota amb solc intern sota la vora. Destaca entre tots un gran plat à *marli* o amb vora aplanada, lloc on està profusament decorat amb triangles quadriculats, fets amb la tècnica del gravat o incisió després de cocció. És una peça que s'ha pogut reconstruir sencera. Aquest darrer vas és característic del Chassey del Llenguadoc occidental, com per exemple al poblat de Saint-Michel-du-Touch, prop de Tolosa (Alta Garona) (Vaquer, 1975 i 1990, p. 223) (Fig.3, núm. 4-8).

Les malacofauna marina identificada correspon a 7 tipus de bivalves (*Mytilus sp/galloprovincialis*, *Acanthocardia tuberculata* (escopinya verrucosa), *Glycymeris sp*, *Cerastoderma glaucum* (escopinya de gallet), *Cardium sp*, *Tellina fabula* i *Ostrea sp*, 1 gasteròpode (*Nassarius mutabilis* - margarida llisa) i 1 escafòpode (*Dentalium vulgare*). Les restes estudiades permeten assenyalar únicament com a productes de consum alimentari els musclos de roca (*Mytilus sp/galloprovincialis*), i dos fragments de *Ostrea sp*, dada reforçada per la presència de termoalteracions. Les espècies escollides per a ornamentació són *Acanthocardia tuberculata* de tipus semifòssil, i dos exemplars de *Dentalium vulgare*.

El conjunt faunístic està dominat per les restes d'ovicaprins i bovins, amb una representació molt puntual dels suïds. Les freqüències relatives de representació de restes d'ovella i de cabra són similars. Les espècies salvatges queden representades a partir d'una sola resta de conill recuperada a l'estructura E134. L'extrema modificació de les superfícies òssies ha impedit fer un registre exhaustiu de les traces antròpiques potencials.

Pel que fa a la indústria òssia identificada, és aquí on trobem el conjunt més nombros amb 5 artefactes procedents de les estructures E-134 i 67. Excepte un d'aquests, que està elaborat sobre banya, tots tenen l'os com a matèria primera dominant. L'alt grau de modificació antròpica no permet una identificació taxonòmica, però majoritàriament estan elaborats sobre estelles d'ossos llargs d'animals de talla mitjana. La major part dels artefactes presenten una sèrie de treballs secundaris, majoritàriament per raspat, encaminats a produir un apuntament a l'extrem distal. Des del punt de vista tipològic, els podem adscriure en el grup dels punxons.

El conjunt lític està representat per una petita mostra de 19 elements lítics tallats, dels quals 17 efectius són de sílex (89,5%) i només dos estan fets sobre quars. Les ascles i els fragments representen el 68,4% de la mostra. El conjunt tallat en sílex reflecteix la procedència no local d'aquestes matèries, amb un ús predominant de sílex melat, material molt característics de l'entorn del Llenguadoc i de la Provença i que juntament

amb el plat à *marli*, denota la participació d'aquest grup de la Serra del Mas Bonet en les intenses xarxes d'intercanvi de materials i d'idees que superen el marc estrictament regional.

El neolític final – calcolític antic de tipus Veraza (3400-2700 cal. aC)

Aquesta fase representa la més important, tant pel que fa a la quantitat com a la qualitat de les restes documentades. Les 15 estructures d'aquest moment se situen pertot arreu dins del jaciment, en especial a la banda est.

Entre les estructures documentades destaca l'E-1, una estructura complexa molt gran, que inclou un fons de cabana i diverses subestructures (cubetes de combustió, fosses, forats de pal). Les altres estructures són fosses cubetes (E-4, E-45, E-52 i E-65), sitges (E5, E-20, E-55, E-89 i E-185), una cubeta de combustió o fogar (E-50), una gran fossa (E17) i el fons de cabana E48.

No tenim forats de pal segurs d'aquest moment, encara que els forats de pal E137 i E86, molt propers a l'E1, els hem considerat de la mateixa cronologia que aquesta estructura complexa. Posseïm tres datacions radiocarbòniques (AMS) procedents de tres fragments ossis de les estructures E-17, E-1 i E-52, que ens situen aquest tercer moment Veraza del neolític final - calcolític antic de la Serra del Mas Bonet a finals del IV mil·lenni cal. aC. Es tracta, doncs, d'un verazià antic, que fins ara era poc conegut a Catalunya.

Els seus vasos ceràmics són ara sobretot gerres cilíndriques de mida gran o mitjana, decorades amb cordons llisos perimetrals i paral·lels, sovint proveïts d'aplicacions ovalades, simples normalment, encara que no en falten de dobles. Segueixen en importància les olles globulars amb o sense coll, amb nanses de cinta, barretes biforades o llengüetes, a vegades també perforades. No hi falten els vasos carenats, que vénen de la tradició Chassey anterior, bols i tasses subesfèrics amb carena alta o baixa, vasos petits amb forma de tulipa, juntament amb els plats o escudelles en calota. Les decoracions són essencialment aplicacions còniques o corones de pústules (formades des de l'interior del vas), però no manquen elements com els solcs incisos (únic, dobles o triples) a l'exterior del vas sobre la vora o la carena, al costat d'alguna quadrícula gravada, d'origen Chassey, que denoten una certa antiguitat (Fig. 3, núm. 9-12).

S'han identificat diverses tipologies d'ornaments provinents de les estructures E1 i E17. La malacologia marina està representada per una valva d'*Acanthocardia tuberculata*, una valva perforada de *Cerastoderma glaucum* i 11 gasteròpodes de petites dimensions de l'espècie *Hinia incrassata*.

Pel que fa als ornaments en os l'estructura 17 va proporcionar un penjoll o tija estriada fracturat i un penjoll d'os de superfície llisa i extrem basal apuntat que dona a l'objecte una morfologia prismàtica. Presenta l'extrem apical arrodonit amb una perforació adient per a un sistema de suspensió.

Les restes de fauna s'han recuperat en un total de 9 estructures diferents de les quals, des d'un punt de vista quantitatiu, destaca l'estructura 17 amb un total de 2.156 restes. Cal remarcar el domini pràcticament exclusiu de les espècies domèstiques a totes les estructures, amb recuperació de restes d'espècies salvatges únicament a les estructures 1, 17 i 50. Entre les espècies domèstiques, els bovins i els ovicaprins són els més representats, i es registra de forma genèrica un lleuger domini de les restes d'ovella (NR=51)

per sobre de les de cabra (NR=41). De forma anàloga a les estructures de cronologies del neolític antic i mitjà les espècies salvatges documentades són el cérvol, el porc senglar i el conill. L'anàlisi tafonòmica dels conjunts de restes de fauna corresponents al neolític final evidencia igualment un elevat grau de modificació postdeposicional, amb les superfícies òssies intensament alterades per l'actuació dels agents físics i químics. No es registren des d'un punt de vista tafonòmic dinàmiques diferencials entre les diverses estructures estudiades.

La indústria òssia està representada per 2 artefactes procedents de les estructures E-1 i 17. El primer està elaborat sobre una estella d'os llarg d'un animal de talla mitjana, obtingut per percussió, el qual presenta un treball secundari consistent en un raspat a la part distal per tal d'aconseguir un apuntament. Tipològicament el podríem adscriure en el grup dels punxons. El segon artefacte, procedent de l'estructura E-17, és un fragment proximal de tibia, probablement d'ovicaprí, el qual presenta en el seu extrem distal un treball secundari per abrasió que genera una morfologia distal doble. Tipològicament hem adscrit aquest artefacte al grup dels objectes roms.

Pel que fa a la indústria lítica, el conjunt està representat per un total de 93 elements tallats representats bàsicament pel sílex (60,2%) i en menor nombre per varietats de roques locals (39,7%) com la calcària, el quars, la quarsita i la sorrenca. El 83,8% de la mostra prové de només dues estructures (E17 i E1). El conjunt lític si el prenem globalment està dominat per les ascles i fragments (58%); mentre que les làmines representen un 39,7%. Malgrat això, si considerem els efectius tallats sobre sílex, les làmines (32) i les laminetes (5) són el 66% de la mostra, fet que palesa una dominància del component laminar per sobre de les ascles. Finalment, els indeterminats corresponen a 2 puntes de fletxa de les quals, pel grau de transformació del producte inicial, no es pot determinar quin és. Els productes tallats en diverses varietats de sílex de procedència al·lòctona representen el gran gruix del conjunt lític analitzat amb un 60% de la mostra. Aquesta està representada majoritàriament per làmines que han estat conformades majoritàriament com a estris mitjançat el retoc. El conjunt lític es caracteritza per un grup de làmines dins d'un context de producció plena sense que haguem pogut definir pràcticament cap element (nuclis, ascles de decorticat, reparacions, plaquetes d'avivament) que ens permetin definir amb precisió les cadenes operatives implementades. La indústria lítica polida es compon de dues destrals fetes en roques locals provinents de les estructures E17 i E5.

Cal fer un incís a les restes paleobotàniques recuperades a les estructures d'aquesta ocupació. Si bé presents també en els moments precedents, el conjunt del neolític final és sens dubte el millor representat. Les 11 estructures estudiades han proporcionat un total de 463 fragments de carbó. Entre aquests han estat determinats 8 tàxons entre els quals predominen els mediterranis: l'arboç (*Arbutus unedo*), el bruc (*Erica* sp), monocotiledònies, llentiscle (*Pistacia lentiscus*), prunàcies, l'alzina-garric (*Quercus ilex* i *Quercus coccifera*), i l'aladern i el fals aladern (*Rhamnus/Phillyrea*). Al seu costat continuen estant ben representats el roure (*Quercus* sp caducifoli), encara que ha passat a ser l'únic taxó submediterrani recol·lectat i només es troba en algunes de les estructures. En canvi l'alzina-garric és ara el taxó més freqüent, es troba gairebé a totes les estructures que han proporcionat material determinable, només falta a l'estructura 4 que ha proporcionat un conjunt de restes molt reduït. Respecte a la importància econòmica dels tàxons, malgrat que l'alzina-garric i el roure es troben representats per una quantitat de restes similar, no es troben distribuïts de manera homogènia entre les estructures. El roure presenta un patró més concentrat, la totalitat de les restes es localitzen en tres estructures: 1, 17 i 20,

fet que podria indicar usos molt concrets d'aquesta espècie. En canvi, l'alzina-garric es troba a quasi totes les estructures fet que el situa com a combustible preferent. Per altra banda l'estructura 17 i l'1 són també les que han proporcionat una més gran diversitat taxonòmica: s'hi troben la majoria dels arbustos mediterranis. Són també les estructures que han proporcionat més restes, fet que podria explicar aquesta major diversitat ja que generalment ambdues variables es troben relacionades.

Val a dir que en 20 conjunts les espècies arbustives tenen una presència molt marginal, sumen només el 7,4% de les restes determinables. Una menció especial mereixen les restes no determinables, molt abundants en algunes estructures. Es tracta principalment de restes que corresponen a nusos de la fusta i que es troben principalment a les estructures 1 i 17. Espècies com el bruc per les seves característiques de creixement poden presentar molts nusos en algunes parts anatòmiques com les rabasses, creiem que el fet que la totalitat dels nusos es trobin a les estructures on hi ha bruc es podria deure a l'aprofitament de les rabasses d'aquestes espècies. Com a la fase anterior entre les restes no determinables abunden les que presenten vitrificacions i esquerdes, fet que podria ser degut a l'estat de la fusta en el moment de la combustió i a les pròpies condicions en què es va produir la combustió. La combustió de fusta verda en condicions reductores provoca aquest tipus de reacció.

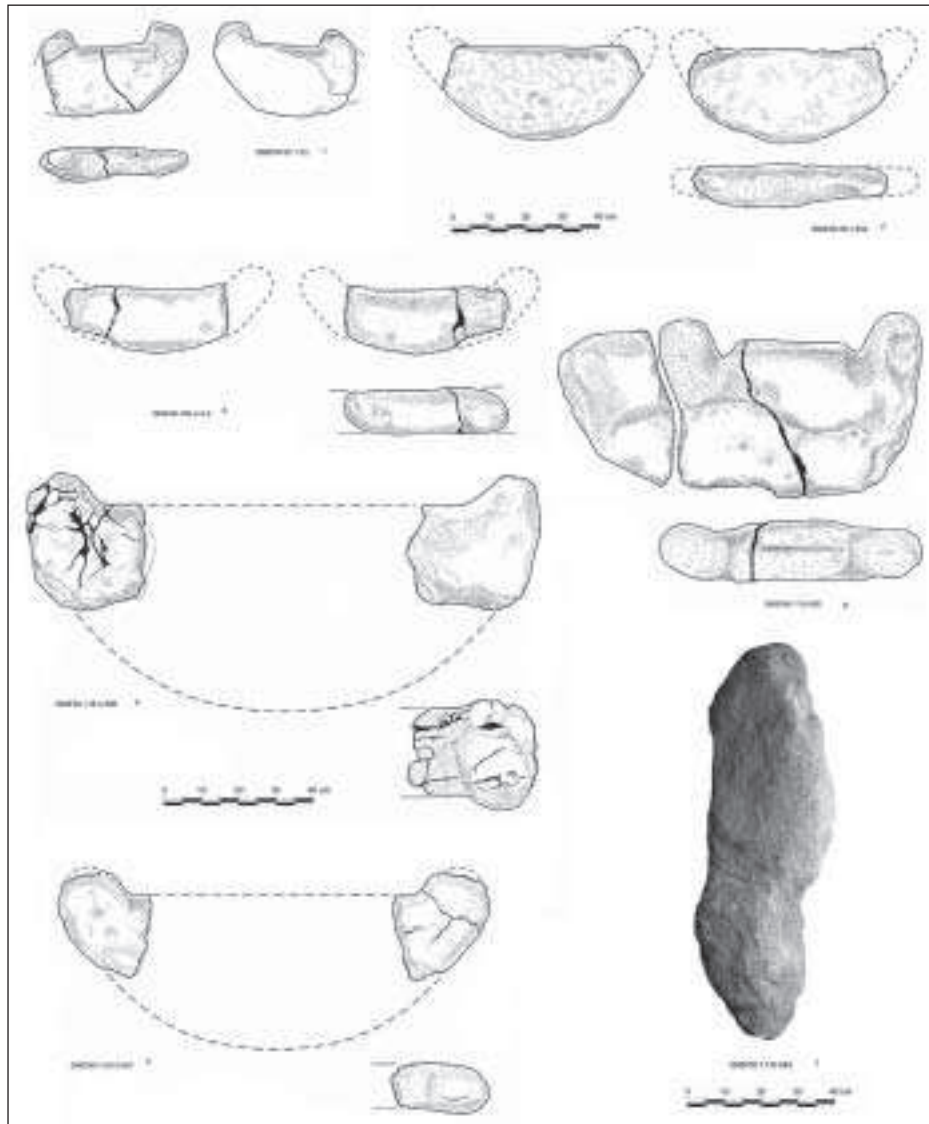
Pel que fa a les plantes conreades, cal destacar la presència d'ordis vestits. Altres tàxons amb potencial d'aprofitament econòmic (*Polygonum* sp., *Rumex* cf. *acetosella*, *Pinus* sp., *Corylus avellana*) també han estat recuperats. L'absència dels tàxons arboris en els resultats antracològics d'aquestes fases podria indicar que el seu consum era l'alimentari, especialment en el cas de la resta d'avellana.

Elements esculpits

Són un menhir i 6 esteles que repeteixen una mateixa morfologia; dues de les quals són senceres i 4 són fragments. Totes les esteles estan fetes en gres de gra fi o mitjà, són de tendència trapezoïdal i presenten dues banyes o els arrencaments d'aquestes.

Concretament a l'interior de la gran estructura E-1 s'hi recuperaren 2 fragments dins del nivell 3, al sector sud, el qual i a diferència del nord, respon de forma clara a les característiques d'un fons de cabana. Ambdós elements escultòrics estan fets sobre blocs compactes de sorrenca i presenten marques de rubefacció. La primera de les peces (SMB/08 E-1/3/957) es trobava *in situ* i relacionada directament amb un fogar en placa. Aquest element esculpit té unes mesures de 39 cm de longitud màxima per 26 cm d'amplada màxima i 18 cm de gruix màxim. La seva reconstrucció mesuraria 115 x 53 x 18 cm. La segona peça, (SMB/08 E-1/3/956) dins el mateix nivell arqueològic, sense una relació directa amb el fogar, però sí propera, té unes mesures més grans: 54 cm de longitud màxima per 36 cm d'amplada màxima i 28 cm de gruix màxim. La seva reconstrucció mesuraria 133 x 52 x 28 cm (Fig. 4, núm. 4, 5).

Dins la capa més superficial del fons de cabana E-48 s'hi recuperà un fragment d'estela de dimensions mitjanes (SMB/08 E-48/1/45). El fragment presenta una morfologia simètrica de tendència trapezoïdal on s'insinuen els arrencaments de les banyes i entre aquests hi ha un petit solc. Fou esculpida en un bloc de sorrenca de 58 cm de longitud màxima, 25 cm d'amplada màxima i 14 cm de gruix. La seva reconstrucció mesuraria 66 cm de llarg, 25 cm d'ample i 14 cm de gruix (Fig. 4, núm. 2).

Figura 4. Elements esculpits de la Serra del Mas Bonet

El fragment central d'estela SMB-08 E-185/2/5 es va localitzar a la sitja E-185. És de tendència trapezoïdal, i amb una estructura quasi simètrica. Fa 50 cm de longitud màxima, 20 d'amplada màxima i 16 de gruix. La seva reconstrucció mesuraria 63 cm de llarg, 20 d'ample i 16 de gruix. En aquest cas l'arrencament de les banyes és gairebé imperceptible, però tot el seu perímetre està repicat com les altres (Fig. 4, núm. 3).

L'estructura E-17 va proporcionar un menhir (SMB/08 E-17/8/943) i una estela de gran mida (SMB/08 E-17/5/958). El menhir és de morfologia fal·liforme i boterut, està fet de conglomerat, molt bast i de només 120 cm d'alt per 40 cm d'ample i 38 cm de gruix. Presenta signes de retocs antròpics, repicats a les vores i, en especial, dos reguerons curvilinis que separen el cos de l'extrem o cap (Fig. 4, núm. 7).

L'estela (SMB/08 E-17/5/958), és un element esculpit en un bloc compacte de gres de gra fi i color blanquinós. Va aparèixer en dos fragments a l'interior de la fossa, a la capa 5, mentre que el fragment retallat de la roca original (50 cm d'ample per 37 cm d'alt i 17 cm de gruix), per tal de formar l'estela, va aparèixer a la capa 6. El primer fragment mesura 58 cm d'amplada màxima per 58 cm d'altura màxima i 22 cm de gruix màxim. El segon fragment mesura 69 cm d'amplada màxima per 37 cm d'altura màxima i 22 cm de gruix màxim. La peça original completa faria, doncs, 127 cm d'ample x 58 cm d'alt x 22 cm de gruix. La peça, un cop unida, presenta una morfologia trapezoïdal, amb la seva base, que està aplanada mitjançant diverses extraccions, per la qual cosa l'hem de considerar completa. La part més treballada se situa a la zona superior, sobre la seva amplada. El treball escultòric consisteix en un repicat o buixardat general dels cantells de la peça i de les seves dues cares. A cada extrem d'aquesta zona superior i més ampla es varen formar dos protuberàncies amb forma de banyes, de secció cilíndrica i amb la testa aplanada. La de la dreta s'inclina una mica cap enfora i fa 20 cm d'alt per 17 de diàmetre. La de l'esquerra puja recta i té les mateixes mides que l'anterior. Les dues banyes estan separades del cos de l'estela per uns retalls profunds. Entre les banyes, hi ha un solc o regueró, fet per repicat segurament amb un rierenc dur, no gaire profund (0,5 cm), que fa 4 cm d'ample i té una longitud de 33 cm (Fig. 4, núm. 6).

L'estela de l'E-52 (SMB/08 E-52/1/22) és també un element esculpit en un bloc compacte de gres de gra fi i color blanquinós. Les seves mesures són: 51 cm d'amplada màxima per 30 cm d'alçària màxima i 13 cm de gruix màxim. La peça presenta una morfologia trapezoïdal i està repicada o buixardada pràcticament en la seva totalitat, tant als cantells com a les dues cares. Encara que estigui trencada per la seva base, conserva el cantell inferior aplanat en algun punt, per la qual cosa podem deduir-ne les mides originals, quan estava sencera. Als extrems de la part superior, la més ampla, s'hi varen formar dues extensions en forma de banya, de secció ovalada i amb la testa aplanada. Les dues pugen rectes i fan 13,5 cm d'ample per 9 cm d'alt i 8 cm de gruix, la de l'esquerra, i 12 cm d'ample per 9 cm d'alt i 8 cm de gruix, la de la dreta. Entre l'una i l'altra banya, sobre la cresta de la peça, apareix també, com a l'altra, un regueró longitudinal, fet per repicat, no gaire profund (0,5 cm), que fa 1,5 cm d'ample i arriba als 22 cm de llarg (Fig. 4, núm. 1).

El bronze inicial (2200-1500 cal. aC)

El darrer moment del jaciment correspondria al bronze inicial. Les 7 estructures corresponen a dues fosses tipus cubeta (E-100 i 101), una fossa indeterminada (E-116), una cubeta de combustió o fogar (E-118) i 18 forats de pal.

Les tres datacions que posseïm, procedents d'un fragment ossi del fogar E-118 i de dos carbons dels forats de pal (E-112 i E-80) ens emmarquen aquesta ocupació a mitjan II mil·lenni cal. aC. Malgrat la relativa abundància d'estructures ben datades en aquest darrer moment, aquestes han proporcionat pocs materials ceràmics, per la qual cosa es

fa difícil caracteritzar-lo bé. Cal destacar, en tot cas, les gerres de perfil en S i fons pla, proveïdes de nanses de cinta, cordons impresos amb ditades i, a vegades, parets amb unglades. Finalment i com a elements de tradició epicampaniforme, destaquem una tassa carenada i una vora de plat i un fragment informe, decorats amb motius escaleïformes incisos (Fig. 3, núm. 13-18).

La indústria òssia està representada per un sol artefacte procedent de l'estructura E-100. Es tracta d'un objecte elaborat sobre metàpode d'ovicaprí, el qual presenta un intens treball secundari en el seu extrem distal corresponent a una abrasió que li configura una morfologia apuntada. Tipològicament l'hem adscrit al grup dels punxons.

L'associació espacial de forats de pal ens ha permès identificar dues cabanes d'aquesta cronologia. La cabana 1, formada pels forats de pal E71, E72, E73, E74, E75, E68, E69, E136, E80, E81 i E82, es localitza al nord de la traça i presenta una planta de tendència rectangular. La cabana 4, situada al centre oest de la traça, està formada pels forats de pal E109, E110, E111, E112, E113 i E115. En conjunt la cabana 4 presenta una planta clarament rectangular.

CAMÍ DELS BANYS DE LA MERCÈ

Introducció

El jaciment es va localitzar durant el control arqueològic de les obres de construcció de la línia d'alta velocitat, dins del subtram Figueres - la Jonquera. L'indret se situa al sud del Camí dels Banys de la Mercè (Capmany, Alt Empordà). Actualment a l'est transcorre l'autopista A7 i més a l'est, la carretera NII. El jaciment es localitza en uns plans suaus amb pendent sud-est, limitats a l'oest per la riera de les Figueretes i els desnivells del turó del Notari; al nord, pels turons de les Figueretes, i a l'est, per la serra de Comunera i el riu Llobregat (Fig. 1).

La intervenció preventiva va permetre excavar el sector de l'assentament afectat per les obres, mentre que una bona part d'aquest restà a l'est de la traça del tren d'alta velocitat. El resultat fou la documentació de 86 estructures, dividides en dos grans grups; 67 estructures que interpretem com a forats de pal i 19 de funció diversa. Totes estan excavades en el subsòl granític (sauló). Gairebé totes les estructures documentades són negatives, menys el forat de pal núm. 1, que conservava 2 pedres de falca recolzades sobre la part interior del negatiu, i l'estructura E26. Aquesta darrera es va presentar molt arrasada i no se'n va localitzar retall en el subsòl.

El neolític antic de tipus cardial final - epicardial antic (5100-4900 cal. aC)

Els materials arqueològics adscrits a aquest moment apareixen barrejats en el sector anomenat quadrícula. Dins d'un mateix estrat trobem objectes ceràmics adscrits al neolític ple, al neolític de tipus Veraza/calcolític i també els que es poden adscriure al neolític antic.

Disposem de pocs fragments segurs d'aquest primer moment d'ocupació al jaciment del Camí dels Banys de la Mercè. De totes maneres, els fragments ceràmics seleccionats bols i vasos mitjans decorats amb franges impreses per curculla o pinta, són

prou evidents com per assegurar que existeix un moment cardial final o epicardial antic en aquest assentament (Fig. 5, núm.1-6). No disposem de cap datació per carboni 14 d'aquesta primera etapa, però opinem que sembla una ocupació una mica anterior —entre finals del VI i inicis del V mil·lenni cal. aC— a la que coneixem de la Serra del Mas Bonet, que se situa, pels materials i per datació absoluta, en un epicardial recent, és a dir, dins dels primers segles del V mil·lenni cal. aC.

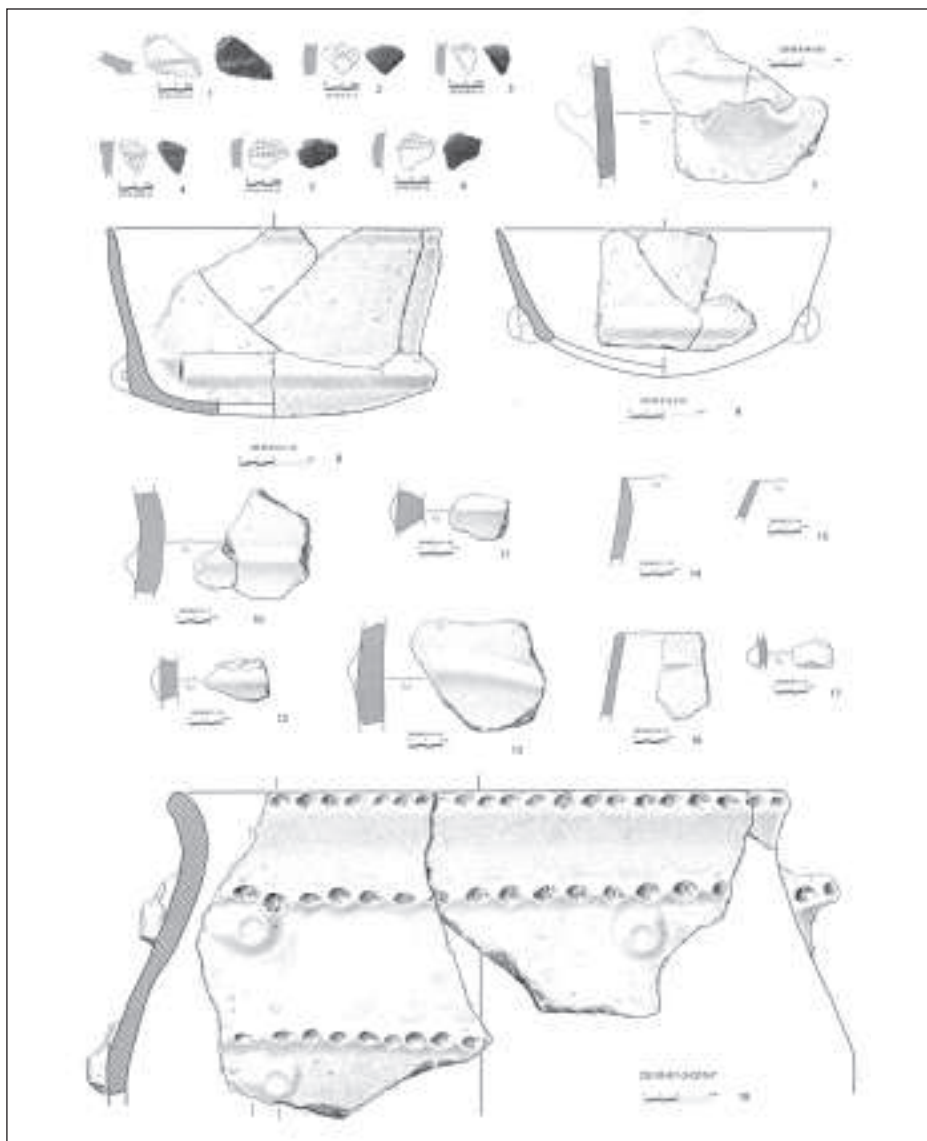

Figura 5. Material ceràmic del Camí dels Banys de la Mercè

El neolític mitjà ple de tipus Chassey (empordanès) (4100-3400 cal. aC)

D'aquesta segona ocupació provenen tres fosses tipus sitja que se situen en el sector oriental del jaciment: E8, E14 i E15.

L'estructura E8. Fossa cubeta que amida 110/72 cm i 12 cm de potència conservada. Planta irregular allargassada, secció lenticular i fons irregular. Rebliment format per dues capes.

L'estructura E14. Fossa tipus sitja que amida 120 cm i 64 cm de potència conservada. Planta circular, secció troncocònica de parets i fons pla. Rebliment format per dues capes. 1. Superior, de sediment argilós i sauló de color negre amb molta presència de material ceràmic i lític, amb pedres de mida petita fins al final. 2. Inferior, sediment argilós i sauló de color marró fosc, grisós, amb presència de material ceràmic sobretot sota les grans pedres de la capa 1 (Fig. 6).

L'estructura E15. Fossa tipus sitja que amida 175 cm i 22 cm de potència conservada. Planta de tendència ovalada, secció indeterminada i fons irregular. Rebliment format per tres capes.

El material ceràmic recuperat està format per un grup d'atuell de dimensions petites i mitjanes entre els quals hi ha formes molt comunes com vasos subesfèrics, amb o sense coll, o vasos semiesfèrics. Però destaca una forma molt característica Chassey, com és el petit vas amb parets laterals rectes i carena en el terç inferior. Sol anar acompanyat d'una barreta horitzontal aplicada just damunt la carena, que pot estar perforada horitzontalment, en forma de nansa tuneliforme, o no. Entre les formes comunes, la més abundant és una olla subesfèrica amb coll insinuat, que li dona un perfil característic en S, que pot disposar de nanses de cinta o anulars que sobresurten de la vora. Tot i que aquesta forma la coneixem amb dimensions notables, adaptada a l'emmagatzematge, entre les trobades als Banys de la Mercè només hi apareix en dimensions mitjanes. A la vora, la major part dels vasos finalitzen amb un llavi aprimat, tot i que també n'hi ha d'arrodonits. L'acabat és sempre bo, i deixa unes superfícies polides i brillants, sobretot en els vasos de dimensions més petites, com els carenats (Fig. 5, núm. 7-9).

El neolític final – calcolític antic de tipus Veraza (3400-2700 cal. aC)

Hem adscrit al neolític final – calcolític antic de tipus Veraza les estructures E6, E11, E13, E27 i E28. Se situen repartides en tota l'extensió del jaciment i són dues fosses tipus sitja, dues fosses cubeta i una fossa indeterminada en forma de rasa.

L'estructura E6. Fossa tipus sitja que amida 170 cm i 30 cm de potència conservada. Planta irregular, secció irregular i fons pla. Rebliment format per tres capes.

L'estructura E11. Fossa tipus cubeta que amida 160/130 cm i 30 cm de potència conservada. Planta ovalada, secció lenticular i fons irregular. Rebliment format per una capa.

L'estructura E13. Fossa tipus cubeta que amida 94/67 cm i 16 cm de potència conservada. Planta ovalada, secció indeterminada i fons còncau. Rebliment format per dues capes.

L'estructura E27. Fossa tipus rasa que amida 82/23 cm i 13 cm de potència conservada. Planta allargassada, secció indeterminada i fons irregular. Rebliment format per una capa.

L'estructura E28. Fossa tipus sitja que amida 172 i 39 cm de potència conservada. Planta circular, secció indeterminada i fons pla. Rebliment format per dues capes.

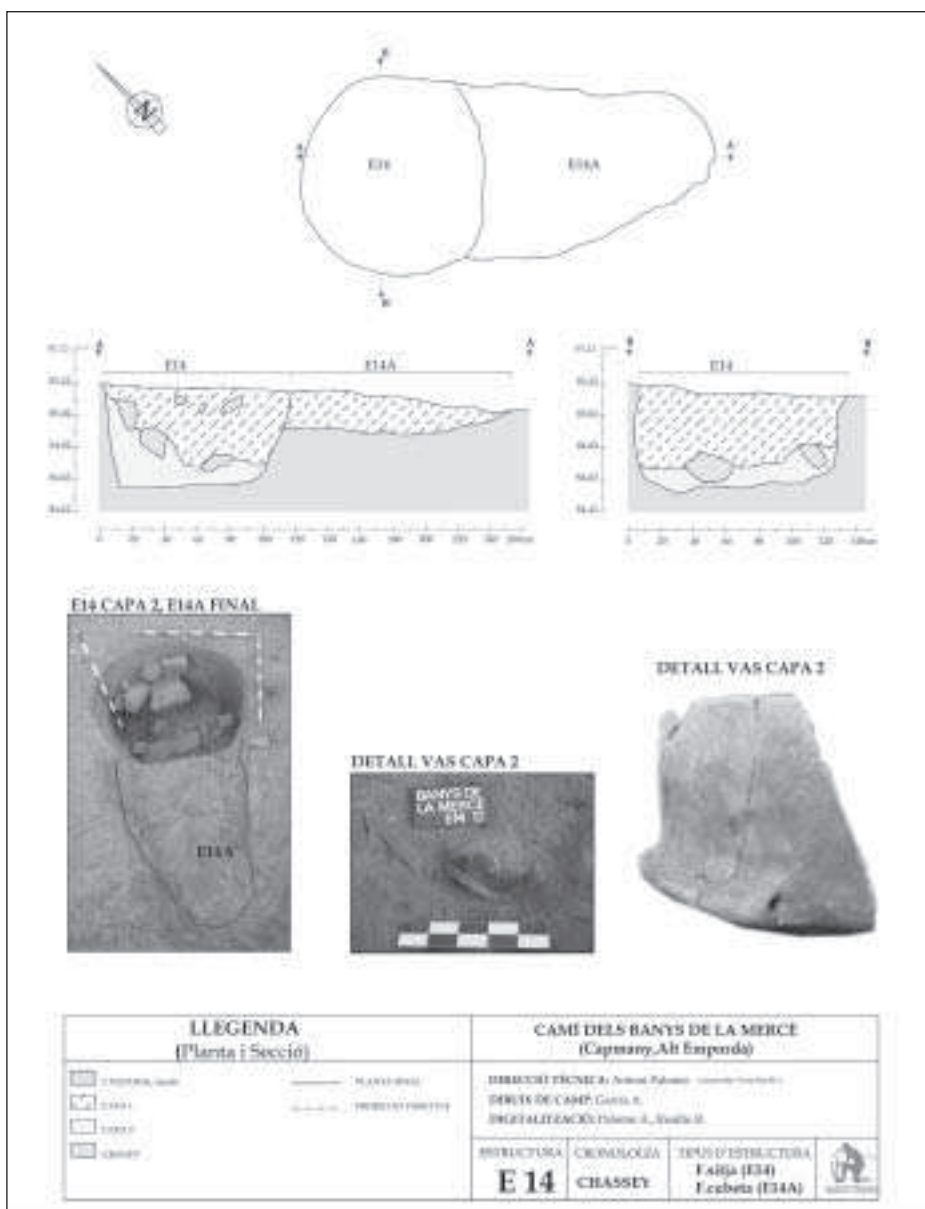

Figura 6. Planimetria de l'estructura 14 del Camí dels Banys de la Mercè

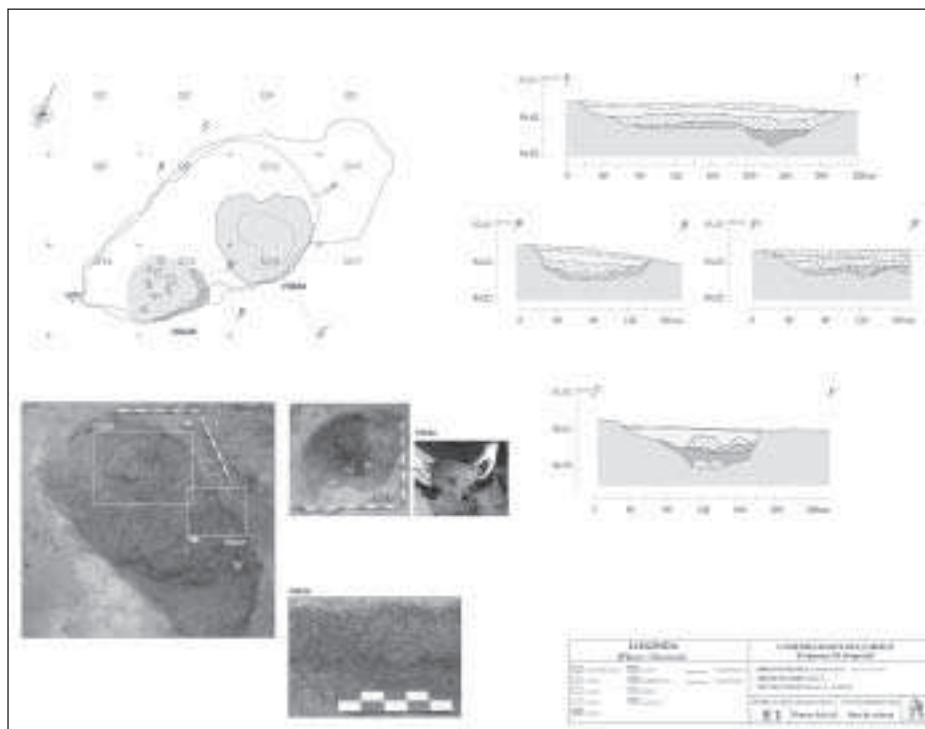

Figura 7. Planimetria de l'estructura 1 del Camí dels Banys de la Mercè

El conjunt ceràmic està constituït per vasos de petites dimensions. L'única forma identificable d'aquest grup és un vas que presenta una carena en el seu terç superior. Contrasten els vasos de grans dimensions, amb formes molt profundes, generalment cilíndriques, amb cordons, mamellons o llengüetes aplicades a la seva superfície, que s'ha deixat simplement allisada. La forma més comuna és un vas de forma ovoïdal o cilíndrica amb base convexa i vora lleugerament tancada. Els elements aplicats són molt nombrosos i estan formats per cordons, sempre horitzontals, que sobresurten fins a 5 mm de la superfície i poden assolir els 30 mm d'amplada; mamellons, de forma ovoïdal, que poden trobar-se aïllats o superposats, en parelles, i que sobresurten uns 6 mm de la superfície, i, finalment, llengüetes, situades en el terç superior del vas com a element de pressió, amb una longitud que pot assolir els 80 mm i sobresortir 30 mm de la superfície (Fig. 5, núm. 10-17).

El bronze inicial (2200-1500 cal. aC)

Les estructures ocupen tota la superfície del jaciment i són dues estructures que formen un fons de cabana (E1 i E25), una sitja (E9), dues fosses cubeta (E10 i E14a) i una estructura de grans dimensions de funció indeterminada (E3).

L'estructura E1. Fons de cabana que amida 280/160 cm i 50 cm de potència conservada. Planta ovalada allargassada, secció irregular i fons còncav. Rebliment format per 5 capes. Cal destacar la presència de dues estructures ben definides al seu interior: una fossa i un fogar. La fossa presenta en el seu interior bona part d'un gran vas ceràmic de vora plana, cordons i llengüetes digitades que cal interpretar-lo com un vas d'emmagatzematge. D'altra banda, el fogar presenta una estructura clarament rubefactada i contingut carbonós.

L'estructura E25. Fossa tipus cubeta que amida 354 cm i 27 cm de potència conservada. Planta ovalada allargassada, secció irregular i fons còncav. Rebliment format per 2 capes. Estructura complexa que forma part del fons de cabana E1, adscrit clarament al bronze inicial. El fet que la capa 1 de l'E1 cobreixi en part la capa 1 de l'E25 permet fer aquesta interpretació.

L'estructura E3. Gran estructura allargassada de planta irregular i contorn sinuós. Amida 1.430 cm i 20 cm de potència conservada. La secció i el fons són irregulars. Rebliment format per dues capes.

L'estructura E9. Fossa tipus sitja de planta circular. Amida 165 de diàmetre i 50 de potència conservada. La secció globular i el fons són irregulars. Rebliment format per dues capes.

L'estructura E10. Fossa tipus cubeta de planta circular. Amida 210/145 cm de diàmetre i 25 cm de potència conservada. La secció ovalada i el fons són irregulars. Rebliment format per 3 capes.

L'estructura E14a. Fossa cubeta que amida 147/100cm i 64 cm de potència conservada. Planta irregular, secció lenticular i fons pla. S'han recuperat 35 fragments informes, la seva adscripció l'hem fet per proximitat física a l'E14.

Pel que fa al material ceràmic, els vasos de petites dimensions apareixen mal representats, amb pocs efectius i en estat molt fragmentari. Podem, però, constatar una forma simple, globular, amb base convexa, i, una variant d'aquesta, amb coll insinuat, i un perfil de tendència en S. Són vasos no decorats, amb parets aprimades, però amb un acabament simplement allisat. Molt més ben representats es troben els vasos de dimensions mitjanes i grans. Hi és comuna una forma troncocònica, força profunda, amb base plana i un coll amb vora exvasada al terç superior. Aquesta forma facilita una pressió natural i aquesta deu ser la causa que no apareguin altres elements aplicats entre les formes mitjanes, però sí entre les grans, quan els volums continguts ja ho feien imprescindible. Amb uns acabats simplement allisats, les formes mitjanes no solen dur cap element decoratiu, o es limiten a impressions digitals a la vora. En canvi, a les formes grans, es mantenen les aplicacions pròpies del període anterior (cordons, mamellons i llengüetes), ja sigui com a reforç de la paret o per facilitar-ne la manipulació, però generalment decorades amb impressions digitals (Fig. 5, núm. 18).

Les estructures de cronologia indeterminada

Dins d'aquest grup hem contemplat les estructures l'adscripció de les quals, tot i que es pot emmarcar en cronologies prehistòriques, no és precisa atès que no tenim elements materials determinants. Són les estructures de combustió E4, E26 i E29, la fossa indeterminada E5, la cubeta E12 i els forats de pal.

Pel que fa als 67 forats de pal identificats hem defensat sempre que podien pertànyer a qualsevol de les seves ocupacions prehistòriques, des del neolític antic al bronze inicial, entre finals del VI i el II mil·lenni cal. aC. Les alineacions i angles ens assenyalaven possibles cabanes rectangulars identificades a la zona central de l'assentament. Malgrat això, poc podíem sospitar que la datació del forat de pal E-24, a l'oest de la zona excavada, ens proporcionaria una data històrica. En efecte, l'anàlisi amb carboni 14 (AMS) d'uns carbons procedents del forat de pal E-24 ha proporcionat una datació de 650-770 cal. aC. Aquesta datació ens marca, doncs, una possible fase visigoda al jaciment, que desconeixem, perquè no s'hi han recuperat materials arqueològics de cap tipus. Malgrat això, aquest resultat radiocarbònic no quadra amb l'estratigrafia del jaciment tant la vertical com l'horitzontal i dels materials arqueològics, tots d'època prehistòrica, que cobrien aquestes estructures. Malgrat això i a l'espera de noves dades, l'adscripció prehistòrica dels forats de pal resulta ara molt més incerta.

CONCLUSIONS

La identificació d'aquests nous assentaments a l'Alt Empordà aporta una documentació abundant sobre les comunitats de la prehistòria recent al nord-est de Catalunya. El fet que es tracti d'unes ocupacions amb unes diacronies extenses i amb estructures de diferent tipologia i funcionalitat permet oferir interpretacions molt valuoses sobre l'hàbitat i la seva organització.

- En primer lloc, ens ajuda a completar la presència de grups del neolític antic (cardial i epicardial) o del neolític mitjà inicial (grup de Montboló). Cal dir que, encara que molt propers en el temps, sembla que la fase del neolític antic de la Serra del Mas Bonet, que ens situa en un epicardial final, seria una mica més recent que la del Camí dels Banyes de la Mercè. En qualsevol cas, la fase inicial de Vilafant confirma la seva importància a les comarques gironines, on constitueix un horitzó de canvi (primeres coves sepulcral múltiples, inici de les ceràmiques d'estil Montboló) entre el neolític antic de tradició cardial i les comunitats posteriors de la segona meitat del V mil·lenni cal. aC, que ja dibuixen unes societats molt més complexes (tombes megalítiques, vasos Montboló i Chassey antic), característiques ja d'un neolític mitjà inicial.

Ens trobaríem, doncs, en un moment paral·lel a la fase epicardial de l'assentament del Puig Mascaró (Torroella de Montgrí, Baix Empordà) (Pons, Tarrús, 1980), de les coves sepulcral de Mariver de Martís (Esponellà, Pla de l'Estany) (Tarrús, 1979), de la zona III del Pasteral (Selva) (Bosch, 1986) o de l'Avellaner (Cogolls, les Planes d'Hostoles, Garrotxa) (Bosch, Tarrús *et al.*, 1990); o bé de la fase II del poblat de Plansallosa (Tortellà, Garrotxa) (Bosch *et al.*, 1998). Tots aquests jaciments serien una mica posteriors a la Draga (Banyoles, Pla de l'Estany), que pertany a un cardial final de la segona meitat del VI mil·lenni cal. aC, amb una cultura material força diferenciada (Bosch, Chinchilla, Tarrús *et al.*, 2000 i 2006).

- La segona fase, perfectament caracteritzada tant al Camí dels Banyes de la Mercè com a la Serra del Mas Bonet pertany a un neolític mitjà ple, tipus Chassey o empordanès. L'interès, segons la nostra opinió, d'aquesta segona fase d'ambdós jaciments és la plena confirmació de la presència d'un grup cultural derivat del Chassey que és l'empordanès. Espacialment se situa entre el Rosselló i l'Empordà, fins a la ratlla del Ter i ja dis-

posa de diversos assentaments a l'aire lliure — com el de Ca n'Isach a Palau-saverdera (Tarrús/Carreras, 2006) —, les tombes en fossa — per exemple les de la Bassa de Fonteta a la Bisbal (Tarrús *et al.*, 1982) —, les cistes amb túmul — com les del Camp del Ginebre a Caramany (Vignaud, 1998) —, i sepulcres de corredor antics, que el diferencien de les fàcies veïnes catalanes del vallesà o del solsonià.

Fins fa poc els paral·lels de materials ceràmics Chassey a l'Alt Empordà es reduïen als trobats al poblat neolític de Ca n'Isach (Palau-saverdera, Alt Empordà) durant les excavacions dutes a terme entre 1987-1994 i entre 2001-2003 (Tarrús *et al.*, 1992a, Tarrús *et al.*, 1996; Tarrús, Carreras, 2006). També alguns sepulcres de corredor de l'Albera (Tarrús, 2002) havien aportat materials assimilables a aquesta classe de ceràmica (Barranc d'Espolla, Tires Llargues de Sant Climent Sescebes) i encara la tomba en fossa o esclotxa de Fonteta (la Bisbal) constituïa el millor exemple de la presència d'aquests elements Chassey al Baix Empordà (Tarrús, Pons, Chinchilla, 1982). Amb aquests elements s'havia configurat a inicis dels anys noranta del segle xx un nou grup del neolític mitjà català, l'empordanès, que seria una fàcies Chassey a cavall entre l'Empordà i el Rosselló, entre el Ter i el Tec, directament derivada dels grups Montboló locals (Tarrús *et al.*, 1992a, Tarrús *et al.*, 1992b). S'entenia que aquest nou grup es diferenciava dels altres dos ja coneguts del neolític mitjà ple de Catalunya (solsonià i vallesà), no solament pel seu tipus preferit de tomba, les cistes amb túmul i els sepulcres de corredor megalítics, sinó també perquè la seva cultura material, especialment la ceràmica, era essencialment Chassey.

Recordem que dins del grup vallesà o dels sepulcres de fossa també coneixíem algun vas Chassey entre els seus conjunts ceràmics, com a la necròpolis de la Bòbila Madurell (St. Quirze del Vallès, Vallès Oriental) o les tombes de les mines de Can Tintorer (Gavà, Baix Llobregat) (Martín, Tarrús, 1991), però es tracta de casos aïllats, com si es tractés d'elements de prestigi que s'intercanviaven entre grups veïns i afins. Una altra interpretació per a aquests conjunts Chassey del cor de Catalunya, com el de l'assentament a l'aire lliure de Can Roqueta a Sabadell (Oliva *et al.*, 2008), seria considerar-los un horitzó de finals del v mil·lenni cal. aC (Can Roqueta) que, com una continuació dels grups del neolític mitjà inicial de Montboló o Molinot, precediria l'eclosió de la cultura local dels sepulcres de fossa o vallesà, ja en un neolític mitjà ple.

La tercera fase d'ambdós jaciments s'engloba perfectament dins d'un neolític final, tipus Veraza, el grup que s'estén entre el Llenguadoc i Catalunya entre finals del iv i principis del iii mil·lenni cal. aC. L'abundant registre, tant pel que fa a la quantitat com a la qualitat de les restes, ens aporta una nova prova de la forta presència d'hàbitats a l'aire lliure del neolític final, tipus Veraza, a l'Alt Empordà, ben a prop de les comunitats megalítiques de l'Albera, la serra de Rodes i el cap de Creus. La presència extraordinària d'elements esculpits en la fase del neolític final de la Serra del Mas Bonet aporta una documentació extra que introdueix dades inèdites en aquest context cronocultural. No ens estendrem en aquest aspecte que ja hem tractat en treballs anteriors (Rosillo *et al.*, 2009); si bé cal apuntar que, segons el nostre parer, l'existència d'aquestes esteles amb banyes dins d'un context arqueològic segur és de gran importància. En efecte, ara podem dir, tal i com succeeix amb altres cultures més o menys contemporànies (Egipte, Mesopotàmia, megalitisme d'Europa Occidental) que les creences religioses del neolític-calcolític a Catalunya no es limitaven a la deessa mare, amb les seves múltiples figuracions (entre les quals la deessa de ceràmica de Can Tintorer, Gavà), sinó que coexistia amb altres cultes amb símbols zoomorfs,

en especial en forma de toro. Així mateix i per a aquestes comunitats, la presència d'aquests elements escultòrics dins d'un context a l'aire lliure afegeix, com a mínim, una prova material que les manifestacions simbolicoreligioses no es limitaven únicament al món funerari.

Els assentaments a l'aire lliure del neolític final - calcolític recent a l'Alt Empordà són bastant nombrosos, cosa que demostra una demografia puixant en aquest període. Recordem els casos dels poblats de Riera Masarac a Pont de Molins (Tarrús, Chinchilla, 1985), també amb forats de pal, fogars i forats de sosteniment de gerres; de Ca n'Isach a Palau-saverdera, amb cabanes ovalades amb murs de pedra seca, fogars i forats de sosteniment de gerres (Tarrús *et al.*, 1996; Tarrús, Carreras, 2006); a més de les troballes aïllades de les Garrigues a Mollet de Peralada (Tarrús, Chinchilla, 1985) i del Mas Baleta a la Jonquera (Tarrús, Carreras, 2008), que ens marquen altres probables assentaments a l'aire lliure. En ambients sepulcral tenim senyals clars d'aquest grup de Veraza o d'altres grups del neolític final a les coves de la Caula-II i de la Cavorca III a Boadella i les Escaules (Tarrús, Chinchilla, 1985; Toledo, 1990) i també en alguns sepulcres de corredor de l'Albera, com el de Gutina a Sant Climent Sescebes (bol subesfèric amb corona de pústules) o del Llit de la Generala a Roses (bol subesfèric amb doble solc incís sobre la vora i la carena externa).

No volem deixar d'esmentar el recinte ritual megalític subrectangular i amb passadís d'accés del Mas Baleta-III (la Jonquera), format per 100 petits menhirs amb un de central més gran, on s'han recollit fragments de vasos ceràmics del fons tradicional del neolític final al costat de bols campaniformes pirinencs, ja en una etapa més pròpia del calcolític recent de la segona meitat del III mil·lenni cal. aC. Pel que fa a la resta de Catalunya els exemples de cavitats sepulcral —Cau d'en Calvet a Torroella de Montgrí (Toledo *et al.*, 1992)— i d'assentaments amb presència del grup de Veraza —la Prunera a Olot (Alcalde *et al.*, 2001-2002), Ca l'Estrada a Canovelles (Fortó, Martínez, Muñoz, 2006), Mas d'en Boixos a Pacs del Penedès (Farré *et al.*, 2002), Camp del Rector a Jorba, (Font, 2005)— o d'altres grups de la fase antiga del neolític final com el de Treilles i Ferrières, són cada vegada més nombrosos (Tarrús, 1985; Martín, 1992; Piera *et al.*, 2009), tant a les zones prelitorals com a les terres de ponent, i no hi insistirem. En tot cas, la fase antiga del jaciment a l'aire lliure de Minferri a Juneda (Garrigues) amb elements del grup de Treilles (Grup d'Investigació Prehistòrica, 2001); el de Can Roqueta a Sabadell (Oliva *et al.*, 2008), amb un fogar rectangular amb rierencs del neolític final, i el de l'Espina C a Tàrrega (Urgell), amb cabanes, sitges, cubetes i fosses de filiació veraziana, en poden ser els millors exemples (Piera *et al.*, 2009), entre molts altres arreu de Catalunya.

Finalment, la quarta i darrera fase presenta materials ceràmics que encaixen en un inici de l'edat del bronze o bronze inicial, entre finals del III i principis del II mil·lenni cal. aC. Aquesta fase del bronze inicial de l'assentament del Camí dels Banys de la Mercè i de la Serra del Mas Bonet ens pot servir per confirmar que els hàbitats del neolític final - calcolític perduren a l'Alt Empordà durant l'edat del bronze, dins de la mateixa fàcies mixta del sud-est de França, amb elements de la cultura del Roine i de la cultura italiana de la Polada, que, de fet, s'estén per tot Catalunya (Petit, 1990).

BIBLIOGRAFIA

- ALCALDE, G.; BORRELL, F.; CASELLAS, S.; MOLIST, M.; OLIVA, M.; SAÑA, M.; VICENTE, O. (2001-2002). "La Prunera, un assentament del neolític final a l'aire lliure a la zona dels Prepirineus catalans". A: *Tribuna d'Arqueologia 2001-2002*. Barcelona: Departament de Cultura, p. 39-60.
- CAMPENY, G. (2007). *Anàlisi morfològica de la indústria sobre matèries dures animals de la Bora Gran d'en Carreras (Serinyà, Pla de l'Estany)*. Tesi de Llicenciatura. Tarragona, Departament d'Història i Geografia. Universitat Rovira i Virgili, p. 577.
- FARRÉ, J.; MESTRES, J.; SENABRE, M.R.; FELIU, J.M. (2002). "El jaciment del Mas d'en Boixos (Pacs del Penedès, Alt Penedès). Un espai utilitzat des del Neolític fins a l'època ibèrica". A: *Tribuna d'Arqueologia 1998-1999*. Barcelona: Departament de Cultura, p. 113-134.
- FONT, J. (2005). "Noves aportacions al neolític final-calcolític verazià: l'assentament del Camp del Rector (Jorba, Anoia) i les estructures de combustió del sector II de Can Vinyalets (Santa Perpètua de la Mogoda, Vallès Occidental)". A: *Tribuna d'Arqueologia 2001-2002*. Barcelona: Departament de Cultura, p. 61-91.
- FORTÓ, A.; MARTÍNEZ, P.; MUÑOZ, V. (2006). "Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental): un exemple d'ocupació de la plana vallesana des de la Prehistòria a l'alta edat mitjana". A: *Tribuna d'Arqueologia 2004-2005*. Barcelona: Departament de Cultura, p. 45-70.
- BOSCH, A. (1986). "La cova del Pasteral. Un jaciment neolític a la vall mitjana del Ter". *Quaderns 1985*, Banyoles: CECB, II, p. 29-56
- BOSCH, A.; CHINCHILLA, J.; TARRÚS, J. (coord.) (2000). *El poblat lacustre neolític de la Draga. Excavacions de 1990 a 1998*. Museu d'Arqueologia de Catalunya. (Monografies del CASC; 2)
- BOSCH, A.; BUXÓ, R.; PALOMO, A.; BUCH, M.; MATEU, J.; TABERNEIRO, E.; CASADEVALL, J. (1998). *El poblat neolític de Plansallosa. L'explotació del territori dels primers agricultors-ramaders de l'Alta Garrotxa*. Olot: Museu Comarcal de la Garrotxa. (Publicacions Eventuals d'Arqueologia de la Garrotxa; 5)
- BOSCH, A.; TARRÚS, J. [et al.] (1990). *La cova sepulcral del neolític antic de l'Avellaner (Cogolls-Les Planes d'Hostoles)*. CIAG. (Sèrie Monogràfica; 11)
- GRUP D'INVESTIGACIÓ PREHISTÒRICA (2001). *Colors de terra. La vida i la mort en una aldea d'ara fa 4.000 anys, Minferri (Juneda)*. [Catàleg d'exposició]. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs. (Quaderns de la Sala d'Arqueologia; 1)
- MARTÍN COLLIGA, A. (1992). "Estrategias y culturas del Neolítico Final y Calcolítico en Cataluña". A: *Congrés Aragón/Litoral mediterráneo. Intercambios culturales durante la Prehistoria, Zaragoza 1990*, p. 389-397.
- MARTÍN, A.; TARRÚS, J. (1991). "Les groupes de l'horizon Néolithique Moyen catalan et ses rapports avec le chasséen". A: *Identité du Chasséen, Colloque International, Nemours 1989*. París: Musée de la Préhistoire d'Ile de France, p. 81-90.
- OLIVA, M.; PALOMO, A.; TERRATS, N.; CARLÚS, X.; LÓPEZ, J.; RODRÍGUEZ, A. (2008). "Las estructuras neolíticas de Can Roqueta (Sabadell, Barcelona)". A: *Actas del IV Congreso del Neolítico Peninsular, 27-30/11/2006*, TI. Alacant, p. 157-167.
- PETIT, M.A. (1990). "Les primeres etapes de la edat del bronze al Vallès". *Limes, Revista d'Arqueologia*, 0 [Cerdanyola: CRAC], p. 23-30.
- PIERA, M.; ALONSO, N.; ANTOLÍN, F.; CLOP, X.; GIBAJA, J.F.; SAÑA, M.; GALLART, J. (2009). "La intervenció arqueològica al jaciment del neolític final de l'Espina C (Tàrrrega, l'Urgell)". *Urtx, Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 23 [Tàrrrega], p. 12-49.

- PONS, E.; TARRÚS, J. (1980). "Prospeccions arqueològiques al jaciment del Puig Mascaró (Torroella de Montgrí). Un nou hàbitat del neolític antic i del bronze final al Baix Empordà". *Cypsela*, III [Girona], p. 67-98.
- ROSILLO, R.; GARCÍA DE CONSUEGRA, R. (2009). *Excavacions a la Serra del Mas Bonet. Nova variant de Figueres. Línia Barcelona-Porbou. 1a fase. (Vilafant, Alt Empordà)*, Memòria Inèdita.
- ROSILLO, R.; TARRÚS, J.; PALOMO, A.; BOSCH, À.; GARCÍA DE CONSUEGRA, R. (2009). *Les esteles amb banyes de la Serra del Mas Bonet (Vilafant, Alt Empordà) dins de l'art megalític de Catalunya*. *Cypsela* XVIII, p. 43-49.
- TARRÚS, J. (1979). *La cova de Mariver. Estudi tipològic dels seus materials: epicardial, Montboló i bronze*. Banyoles. (Monografies del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles)
- TARRÚS, J. (1985). Consideracions sobre el neolític final-calcolític a Catalunya (2500-1800 aC). *Cypsela* V, [Girona], p. 45-57.
- TARRÚS, J. (2002). *Poblats, dòlmens i menhirs. Els grups megalítics de l'Albera, serra de Rodes i cap de Creus (Alt Empordà, Rosselló i Vallespir Oriental)*. Ed. Diputació de Girona.
- TARRÚS, J.; CARRERAS, E. (2006). "L'adequació per a la visita del poblat neolític de Ca n'Isach. Campanyes 2001-2003 (Palau-saverdera, Alt Empordà)". A: *Tribuna d'Arqueologia, 2003-2004*. Barcelona: Departament de Cultura, p. 67-76.
- TARRÚS, J.; CARRERAS, E. (2008). "Notícia dels treballs fets l'any 2006 al complex prehistòric del Mas Baleta III (la Jonquera, Alt Empordà)". A: *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. L'Escala-Empúries, p. 63-67.
- TARRÚS, J.; CHINCHILLA, J. (1985). "El jaciment a l'aire lliure del Neolític Final de Riera Masarac (Pont de Molins, Alt Empordà)". *Empúries*, núm. 47 [Barcelona], p. 42-69.
- TARRÚS, J.; CHINCHILLA, J.; ALIAGA, S.; MERCADAL, O. (1992a). "Ca n'Isach (Palau-saverdera): un assentament a l'aire lliure del neolític mitjà". A: *Tribuna d'Arqueologia 1990-1991*. Barcelona: Departament de Cultura, p. 27-39.
- TARRÚS, J.; CHINCHILLA, J.; ALIAGA, S.; MERCADAL, O. (1992b). "Un assentament a l'aire lliure del neolític mitjà: Ca n'Isach (Palau-saverdera)". A: *IX Col·loqui Internacional de Prehistòria: Estat de la investigació del Neolític a Catalunya: Puigcerdà-Andorra, 1991*. Andorra, p. 172-175.
- TARRÚS, J.; CHINCHILLA, J.; ALIAGA, S.; MERCADAL, O. (1996). "Fases estructurals i cronològiques a l'hàbitat neolític de Ca N'Isach (Palau-saverdera)". A: *Actes del I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica, Gavà-Bellaterra 1995*. Barcelona, p. 429-438.
- TARRÚS, J.; PONS, E.; CHINCHILLA, J. (1982). "La tomba neolítica de la Bassa (Fonteta, la Bisbal). Una nova evidència d'elements Chassey a Catalunya". *Informació Arqueològica*, núm. 34 [Barcelona], p. 39-66.
- TOLEDO, A. (1990). *La utilització de les coves des del calcolític fins al bronze final al NE de Catalunya (2200- 650 aC)*. UAB. Tesi de doctorat inèdita.
- TOLEDO, A.; RUEDA, JM.; VILA, A.; MERINO, I.; AGUSTÍ, B.; PONS, E. (1992). *El Cau d'en Calvet (Torroella de Montgrí), un enterrament del neolític*. Torroella de Montgrí: Museu del Montgrí i del Baix Ter. (Papers del Montgrí; 9)
- VAQUER, J. (1975). *La céramique chasséenne du Languedoc*. Carcassonne: Laboratoire de Préhistoire et de Palethnologie.
- VAQUER, J. (1990). *Le Néolithique en Languedoc Occidental*. Toulouse: Ed. du CNRS.